*Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!*

# ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 206 (11103) | 1979 чылдың сентябрь 4, вторник | 1925 чылда үнезилеттинген | Өртээ 2 көп

## ЛЕНИН ТЕМАЗЫ КОЛ

«Ленин-биле, Лениннин оруу-биле». Сентябрь 4-те Шушенскоеге ажыттынар Бүгү-Эвиледдиң чогаадыкчы конференциязының темазы ындыг. СЭТА-ның корреспондентизиниң дилээн ёзугаар ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинің секретары В. Озеров ол ужуражылга дугайында мынчаар чугаалаан:

— Ук конференцияны В. И. Лениннин төрүттүнгенинден бээр 110 чыл болур оюнга тураскааткан. Ол дээш сеткиливис хөлзеп тур. Чүге дээрге күзениишкиниг ажылды уламчылап, революсчу демиселдиң стратегиязын болгаш тактиказын, чаа хевириниң партиязын тургузарының принциптерин улуг баштынчының ажылдап кылып турганы—Сибирьде оон шөлүттүрген черибиле холбашканында.

Лениннчи идеяларны амыдыралда боттандырып турарының дугайында шыныг, уран-чечен чогаал. Ильичиниң овур-хевирин тургузары—совет литератураның кол темаларының бирээзи. Ленин дугайында чогаалдарга М. Горькийниң болгаш В. Маяковскийниң классиктиг чогаалдары үнезин болган. Ленин темазынга Н. Погодин, В. Катаев, М. Шагинян, М. Прилежаева, М. Шатров, С. Щипачёв болгаш уран сөстүг өске-даа мастерлери улуг үлүг-хуузун киргеннер. Конференцияга бистиң кылган чүүлдеривисти түүнеп, бүгү тала-биле хандыр анализтеп, бистиң литературавыста Ленин темазының перспективаларын болгаш моон соңгаар сорулгаларны чугаалажыр бис.

Коммунистерниң лениннчи партиязының чогаадыкчы улуг ажыл-чорудулгазын, лениннчи идеяларның тиилелгезиниң темазын литературада чуруп көргүскениниң кайгамчык үлегер-чижээн эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Кур чер» деп трилогиязындан көрүп болур. Ук чогаалдар бүгү совет кижилерге амыдыраалдың өөредилге номнары апарган, а чогаалчылар—бистерге ол номнар үеним чугула айтырыгларын ханы болгаш тодаргай көргүзеринге, болуушкуннарга хамаарыштыр бодалдарның делгем чаагай болурунга үлегер-чижек боп артар.

# ДҮРГЕН БОЛГАШ ЧИДИРИГ ЧОК АЖААП АЛЫР

*СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде, ВЛКСМ обкомунда*

## ШАЛЫПЧЫ АЙНЫҢ СӨӨЛГҮ ДЕКАДАЗЫНДА

**СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому ниитиниң малынга чемнер белеткээр талазы-биле августуң үшкү декадазында болгаш шалыпчы айда кылдынган ажылдарның түүнелин үндүрген.**

Көдээниң ажыл-ишчилери хоорайларның болгаш районнар төптериниң бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының ажылчыннарының база албан-хаакчыларының дуазы-биле шалыпчы айның дургузында 74,4 муң тонна сигенни, 26 муң тонна сенаж-ты, 3 муң тонна виматиниг сиген далганы белеткээн деп хүлээп алдынган доктаалда айыткан. Август 31-де алдынган медээ ёзугаар, мал чемнери белеткээриниң даалгазын чемгерилге единицазы-биле 72,7 хуу күүсеттинген. Сиген кезип белеткээриниң даалгазын Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр», Мөңгүн-Тайганың «Мөдөн-Бүрен», Барыын-Хемчиктиң «Барлык» болгаш «Шекпээр», Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу» совхозтары, сенаж салырының болгаш витаминниг сиген далганы белеткээриниң даалгазын Таңды районнуң Тока аттыг, «Революцияның чалбыыжы» совхозтары чедиишкинниг күүсеткен. Шалыпчы айның дургузында сиген кезип белеткээриниң даалгазын 10 совхоз, сенаж салырының—15 совхоз база витаминниг сиген далганы белеткээриниин—7 совхоз ажыр күүсеткен.

Пассажирлер автобүдүрүлгезиниң, харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң, «Тыва септелге тудуг» трестиң, «Тыва коммунэнергонуң» коллективтери болгаш өскелердаа мал чеми белеткээринге идепкейлиг киришкен.

Августуң үшкү декадазында мал чеми белеткээр талазыбиле социалистиг чарышка Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик болгаш Бии-Хем районнарның ажыл-агыйлары эки көргүзүглерни чедип алган. Чөөн-Хемчик болгаш Бии-Хем районнардан агрохимлабораторияга хынаттынган сигенниң 76,8 база 66,7 хуузу шынар талазыбиле бирги классты болган. Мал чеми белеткээриниң темпизин Эрзин районнуң совхозтары дүргедеткен, мында декада дургузунда өөлүде чемгерилге единицазы-биле 24,6 хуу болган.

Августуң ийиги он хонуунда турганынга дөнүзөргө, эрткен декадада Бай-Тайга, Каа-Хем, Кызыл, Тес-Хем болгаш Өвүр районнар мал чеми белеткээриниң темпизин кудулаткан. Чамдык районнарда болгаш ажыл-агыйларда мал чеми белеткээр ажылдарда хаара туттунган кижилериниң саны эвээжеп, сиген кезип, ажаар техника, витаминниг сиген далганы бүдүрер агрегаттар, силос комбайннары болгаш автотранспорт долу күшбиле- ажыглаттынмайн турар. Каа-Хем районнуң «Кызыл тук», «Совет Тыва», «Улуг Октябрь», Кызыл районнуң «Тере-Хөл», Тес-Хем районнуң «Кызыгаар» болгаш «Чодураа» совхозтарында мал чеми белеткээри дыка куду темпилиг чоруп турар.

Мал чеми белеткээриниң шалыпчы айының үшкү декадазында районнар аразында калбарган социалистиг чарышка:

— мурнуу зонадан **Мөңгүн-Тайга,**

— барыын зонадан **Чөөн-Хемчик,**

— төп зонадан **Бии-Хем районнарны** тиилекчи деп саналан.

Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, болгаш Бии-Хем районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчир Кызыл туктарын 200-200 рубльдиң акша шаңналдарыбиле катай тыпсырын шпитпирлээн.

Мал чеми белеткээриниң темпизин кудулаттазын, көдээ ажыл-агыйның бо чугула кампаниязында хаара туттунган кижилерниң болгаш механизмнерниң саның эвээжеттезин, звено, бригада, совхоз, район бүрүзү, бүдүрүлгелер, организациялар база албан черлериниң коллективтери мал чеминиң бүгү хевирлерин белеткээр талазы-биле бердинген даалгаларны долдур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты уламчылаарын, келир кыштаглаашкында малга четчир чемнерниң курлавырын тургузарын хандырар дээш мал чеми белеткеп турарларның ортузунга масса-политиктиг ажылды күштелдирерин СЭКП хооркомунга, райкомнарга, райкүүскомнарга, Көдээ ажыл-агый министерствозунга, «Скотопром» треске, ВЛКСМ райкомнарынга, партия организацияларынга, ажылчын комитеттерге, совхозтар директорларынга СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому хүлээндирген.

**«ШЫН» СОЛУННУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН** бөгүн Эрзин районнуң **«Нарын» совхозунуң** (директору М. Дүгер, партком секретары Д. Чооду) сигенчилериниң ажыл-ишчи чедиишкиннеринге тураскаадып көдүрген. Олар ниитиниң малынга 2200 тонна сиген кезип, белеткээр планын сентябрь 3-те 2264 тонна, азы 103 хуу кылдыр күүсеткен.

*Улусчу контрольдуң болгаш «Шынның» рейдизи*

## „ӨӨРЕНГЕН ЧАҢЧЫЛ-БИЛЕ“

**Чөөн-Хемчик район бо чылын 27380 гектар черден тараа культураларын ажаап алыр, оон ниити чылдазын 17800 тонна чедирер болгаш күрүнеге 2500 тонналы садар сорулганы салган. Оон аңгыда 7363 тонналы үрезинге урар, 600 ажыг тонналы мал чеминге белеткээр. Дүжүт ажаалдазын бо айның 20-де бүрүн доозары көрдүнген.**

**Сентябрь 3-ке чедир районда шупту 4057 гектар черниң тараазын кестирген, оон иштинде 2586 гектарныын бастырган. Оон ажаап алдынган тараа 2146 тонна, бир гектардан дүжүт ортумаа-биле 8,3 центнер болуп турар.**

**Амты үеде кол-ла сорулга болза, дүжүттү кыска хуусаада чидириг чок ажаап алыры, мал чеми белеткээр ажылдар-биле чергелештир боже бүгү күштү мөөнүзүн болур. Районнуң «Хөндергей», «Искра», «Тыва» совхозтарында бо чугула кампанияны бо хүннерде канчаар организастап турарын уаусчу контрольдуң болгаш «Шынның» каттышкан рейдизи хынап көрген.**

«Хөндергей» совхозтуң Ак-Баалык бригадазының девискээринде тараа эки үнген. Бир гектардан ортумаа-биле 8 центнер, чамдык черлерде 15—16 центнер чедип турар. Ону дүрген, чидириг чок ажаап алыр дээш ажыл-ишчилер бо хүннерде хову-шөлдерде хайныккан. Дүжүт ажаалдазын удуртуп башкарар тускай штабты совхозта тургускан.

Чамдык черлериниң тараазы чедир бышпазының барымдаалаш, баштайгы дээрезинде тавычалай кестиринче үш комбайнны кирген. Арткан үш комбайн бастырып турар. Сентябрь 3-ке чедир 420 гектар черниң тараазын тавычалай кестирген, 230 гектарныын бастырган. Шаңда 200 тонна тараа кирген.

Дүжүт ажаалдазында хаара туттунган комбайнерлерниң болгаш чолаачыларның база өске-даа ажылчыннарының ортузунда социалистиг чарышты калбарткан. Ону беш хонуктан түүнеп, тавлекчилерни шаннап-мактап турар. Совхозтуң дүржүлгалыг комбайнерлери А. Ховалыг, Н. Сат, К. Хертек, Д. Ооржак, К. Монгуш олар баштайгы хүннерден-не шалыпчы күш-ажылдың үлегерин көргүзүп, хүн нормазын 130—140 хуу чедир күүседип турарлар.

Дүжүт ажаалдазында ажылдар турарларның ортузунга организаксы болгаш политмассалыг ажылдарны күштелдирер, оларның амыдырал, культура хандырылгазын экижидер талазы-биле хемчегларны ажылдан кылгаш, боттандырып эгелей берген. Тарааның чидириин болдурбас дээш ажыалдаларны, рейдилерни үргүлүү чорудуп турарыбиле улусчу контроль поступзун хову бригадазында тургускан.

Хову бригадазының төвүнде көскү агитацияны багай эвес дерип кылган. «Механизаторнуң булунунда» дүжүт ажаалдазының ажылчын графигин, комбайнерлер ортузунга социалистиг чарыштың экранын бижип, аскан. «Кым мурнаарыл» деп агитхуудусту, плакаттарны, «Тараа ажаалдазынга эәлчег нормаларды болгаш төлевир», «Ажаалда үеэинде немелде төлевир» дээн ышкаш көргүзүг материалдарын кылып, көскү черлерде аскылаан.

— Ажылды шыдаттынар аргазы-биле организастап турда-ла, бергедээшкиннер черле болу бээр-дир—деп, совхоз директору М. Сат биске чугаалады. —Ажаалдага сес комбайн ажылдаар ужурлуг турган. Ам оларның үүгле алдызы ажылдан турар. Артканнары үреник. Септээрниге хөрек кезектерни кэйынын-даа дилеп, сураглааш, тыпайн тур бис. Чадазанаың «Сельхозтехника» каттыжыышкыны ыдыг кезектерни өй-шаанда тып берип, хандырбаанындан ам ийи комбайн аная турары олдур. Оларның кезер ужурлуг тараазы -арткан комбайннарга онаажыр болгаш ажаалданың темпизин дүргедедиринге шаптыктаары чугаажок.

Совхоз мал чемнери белеткээр планын чаа-ла 50 хуу ажырган. 460 гектар черде чаагай үнген көк-суланың кезилдеэн база чаа эгелеп турар, а 200 гектар черде кукурузаның ажаалдазыныче амдаа кирбээн. Ынчангаш 737 тонна сенаж салырының планы күүсеттинмес, чүгле 400 ажыг тонна сенаж салдынарының аргазы бар дээрзин совхозтуң удуртукчулары миннип чугаалап турарлар. Маңаа база-ла үе болгаш күш негеттинер.

Дүжүт ажаалдазын мал чеми белеткээр, сенаж пресстээр, күскү чер андарар ажылдар-биле кады чорудар чүве төлээде, механизаторларның, ажылчыннарының күжү аңгы-аңгы ажылдарга чардыгар апаар. Ыдыг болганда, сентябрь 20-ге чедир арткан хүннерде ниитизи-биле 1200 га хемчээлдиг черниң ам арткан гектарларындан тараа культураларын ажаап ап, 362 тонна үрезинге белеткеп алыры-азы ажалданың ажылчын графигин сагыры дыка берге. Оон кадмында үргүлүүлелдиг чаъсталашкыннар хову ажылдарынга шаптыктап турар.

Ынчалзажок:

— Ажаалданы узамдыктырбайн доозар дээш бүгү күштү мөөнүеп, кызын ажылдаар бис — деп, дүжүт ажаалдазын удуртур штабтың даргазы Ч. Монгуш чугаалады.

«Искра» совхозтуң Чаңгыс-Хадыда хову бригадазынга кежээликтей, 6 шак чеде бергенде келдивис. Бир-ле дугаарында каракка илдиккен чүве — бригада төвүнде мөөнүей тургускулаан комбайнар болган. Комбайнерлер база-ла бир черде бөле олурулапкан, чугаа-соот-даа шоолуг чок болдулар. Кожазында «Хөндергей» совхозтуң механизаторларында дег, ажылхерекчи тура-сорук-даа оларда чок ышкаш сагындырды.

Бо хире чугула кампания үеэинде ыдыг байдал канчар тургустунганы бригадир К. Ховалыг мынчаар таймылбырлады:

—, Сөөлгү хонуктарда чаъс чаггаш, чүве кыллырбайн тур. Бөгүн база чыттыр кескен тараның кургаарын маңаа олура хүнзедивис. Ам өрү шөлде дөрт комбайн тавычалай кестирип тур.

— Дөрт-ле комбайн... Мында мырыңай чеди комбайн аная турар ышкажыл, оларның чамдыктарын кестиреринче кирзе?

— Тавычага ам-даа дөрт комбайн хереглеттиниг турар. Боларны мынчаар ажылдадыр дээрге, жаткалар чок. Совхозта келбейн турар.

Ажыл-агыйда бар 17 комбайнның ийизи ам-даа септеттинмээнин, оларны бут кырынга тургузар дээрге, арыг кезектер чогун, тывылбайн турарын мында чаа ажылдап эгелээн кол инженер Т. Айыжы-оол хомудап чугаалады.

Бо совхозтуң хову-шөлдеринде тараа, мурнуку чылдарныынга бодаарга, база-ла багай эвес үнген. Специалистерниң санааны-биле алырга, бир гектардан ортумаа-биле 8 центнер чедир дүжүттү ап болурунуң аргазы бар. Ынчалзажок ону ажаап алыр ажылмында кошкак организастаттынганы илдең. Чаъс чаъсла харын, дүжүт ажаалдазынга оон шаптыктыы бөлдингир. Ынчаарга совхозтуң удуртукчулары, чер ажылының специалистери «кыжын тергең септе» деп мерген сөстерниң алыс утказын хандыр бодап турган болза, ажаалда эгезинде-ле ыдыг бергелерге таварышпас, комбайн-техниказы бүрүн септеттинген, черге мажак-даа тараа кагбас дээш таарыштыр эдиктирген турар яйык. Ам кээн совхозтуң тараажылары бо ажылдарның чедир кылдынмаанынга хомудаар ужурга таварышкан-дыр. Байдал бо хевээр турар болза, дүжүт ажаалдазын бо айның 20-де доозар дээн план-графиктиң амыдыралга боттаныры база-ла чигзизиг.

«Тыва» совхозта байдал оон дээредевес. Айлыг-Ой деп черде хову бригадазынга барып, тараажыларның ажыл-ижи-биле таныжып чоруп тургаш, ховуга ийи-ле комбайн ажылдап турганын көрдүвүс. (А совхозта 11 комбайн бар). Дүжүт ажаарынга онзагай таарымчалыг, аяс хүн хүнүзүн ол шактарда хөй комбайннарның ховуда эвес, а бригада төвүнде мөөнүежи берген турарынын чылдагаанын айтырарыыска:

— Комбайнарының үүрмек септелгезинин кылып тур бис. Дүүп сөөлүнде үш комбайн шөлче үнер—деп, бригадир С-Д. Куулар харылады.

Бо совхозтуң ажыл-ишчилери 1700 гектар черден тарааны ажаап алыр. Кампаниянны үстүнде ийи совхозтан үш хонук эрте доозарын планнаан. Дүүнге чедир мында 635 гектар черниң тараазын тавычалай кестирген, оон 160 ганы бастырган. Шаңда 210 тонна тараа кирген. Кылыр ажылдар ам-даа дыка хөй.

Үш совхозтуң тараа шаңнарында ажылды багай эвес организастаан. Комбайннар бункерлериндеэ эккеп дүжүрген, арыглаан тарааның тоннадары хүн келген тудум көвүдеп турар.

Республиканың хөй-хөй ажыл-агыйларында хову ажылдарын, дүжүт ажаалдазын дүрген темпилиг чорударынга ипатовчуларның аргазы-биле тургускан механизастаан комплекстиг отрядтарны чедиишкиниг ажылдап турар апарган. Ынчалзажок бо дөпшилгелиг арганы Чөөн-Хемчик районнуң совхозтарында четпес ажылдап турарын рейд үеэинде эскердивис. «Эргиле өөренген чаңчылывыс-биле ажылдап турар бис ийин» дээн сөстерни каш-даа черге дыңнадывыс.

Оон аңгыда дүжүт ажаалдазының ажылчын графиги кайы-даа совхозта херек кырында байдал-биле дүүшпес. Дүжүттү кыска хуусаада чидириг чок ажаап алыр төлээде, маңаа хамаарышкан бүгү ажылдарны чогуур деннелге организастаарыныче кол кичээнгейни салыры негеттинин турар.

**РЕЙД БРИГАДАЗЫ: Х. МОНГУШ, «Хөндергей» совхозта улусчу контроль болуунуң даргазы; М. КУУЛАР, «Тыва» совхозта улусчу-контролёр; Х.-К. МОНГУШ, «Шынның» тускай корр.**

## ХАЙНЫККАН ИШ

### Фоторепортаж

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң механизаторлары онгу беш чылдың дөртү чылының тараазын чидириг чок, кыска хуусаада ажаап алыр дээш социалистиг чарышты улам калбартып турар. Бо хүннерде совхозтуң № 1 хову бригадазының механизаторлары Арыг-Бажының чаагай үнген тараазын кезип дооскаш, ам № 2 бригаданың тараажыларынга дузалажып эгелээн.

Бир дугаар хову бригадазының тараажылары совхозтуң Арыг-Бажы салбырының тараазын көрдүнген планнан 2 хонук бурунгаар дооскан. Тус-тус комбайнерлер аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда хоочуннар-биле кады аныяктар база бедик мергежилдиин көргүзүп турар. Оларның бирээзинге Сергей Бадарчы **(үстүнде чурукта)** хамаржыр. Ол бодунга бердинген планныг онналдазын 150—160 хуу күүседип турар. Сергей совхозта тараа ажаар комплекстиг бригадада комсомол эге организациязының секретары, ынчангаш ол бодунуң үлегерин эш-өөрүнге көргүзүп турар.

Мурнакчы бригаданы хоочун механизатор Михаил Седийбенович Малбык-оол **(ортузунда чурукта)** удуртуп турар. Ол бодунуң байлак арга-дүржүлгазын аныяктарга күзелдин-биле дамчыдып берип, комбайннарның ажаалда үеэинде болу бээр үүрмек үрелишкиннерин улаа-дараа чайладып турар.

Аныяк комбайнер Виктор Доспан **(адаанда чурукта)** беш хонуктап үндүрүп турар социалистиг чарыштың шаңналдыг черин үш катап эәлээн. Ол бодунуң акыы Бугалдай Доспан-биле чарыштыг ажылдап турар.

«Улуг-Хая» совхозтуң механизаторлары сентябрьның 3-ке чедир 2000 гектар черниң тараазын кескеш, 1300 тонна тарааны шаңнарда сөөртүп чедирген.

**В. ЧАДАМБА.**

## ЧӨПТҮГ АЖЫГЛААШ...

Онгу беш чылдың дөртү чылында Бии-Хемде «Саян» совхозтуң ажыл-ишчилери багай эвес дүжүттү өстүргеш, ону чидириг чокка ажаап алыры-биле ажыл-агыйда ийи ажаалда-транспорт отрядычы тургускан, ында четчир саныг комбайнарны, механизаторларны быжыглаан. Саван бөлүп, сараттаар, аңгыс андарар бригадаларны организастаан. Бо хүннерде тараа ажаап алыышкыны кидин эгелээн.

Совхоз 8500 га тараа культураларын ажаар, август 31-де медээ ёзугаар алырга 2313 ганы кескен, 721 ганы бастырган, бир гектардан ортумаа-биле 7,5 центнер дүжүттү алган. Тавычалай кестирген тараа хөй-даа болза, ону бастырарынга чаъс шаптыктап турар. Ынчалза-даа механизаторлар аяс хүннериң шак бүрүүн чөптүг, бүдүрүкчүлүг ажыглаарыче кичээнгейни салып, шалыпкый ажылдап келгеннер.

Ыланғыя Сушь салбырында В. А. Сугораковтуң удуртканы ажаалда-транспорт отряды күш-ажылдың организациязын экижиткен. Механизаторлар аяс хүннерде эртен даң бажындан эгелээш дүнекинин 1—2 шакка чедир ажылдап, бүгү-ле күштү тарааны дүргеп, шынарлыг ажаап алырыче мөөнүзүн.

Салбырыңа комбайнерлери Сушь суурунуң бетинде тараа шөлүнде ажылдап турлар. Оларның турлаанга чедип келдивис. Аная салбырының агроному А. А. Жулевага ужурашкаш, отрядтың тараажыларының ажыл-ижин сонуургап айтырдывыс.

— Бисте сес комбайнны быжыглаан, оларны эки септеп, тараа төгүлбес кылдыр кылган, оон башкарыкчылары шупту дүржүлгалыг эштер, ынчангаш тараа ажаалдазы эгелээнинден бээр үрелишкиннер болбады. Оон ачызында күш-ажыл бүдүрүкчүлүг болуп турар — деп, Александра Антоновна бистерге тайылбырлады.

Салбырыңа ажыл-ишчилери 3200 га тараа культураларын ажаар, оон колдуу кызыл-тас. Амгы үеде 600 ажыг гектарны тавычалай кестирген, августуң сөөлгү үш аяс хүнүнде 300 га кызыл-тасты дөрт кестиргеш, шалыпкын ажылдаан. Бир гектардан ортумаа-биле 11 центнер дүжүттү ап турар.

— План ёзугаар бир гектардан ортумаа-биле 13 центнер дүжүттү алыр ужурлуг бис. Амгы үеде ажаап турар черлерден-даа чаагай үнген тараалыг черлер бар, хүлээлгевисти күүседип шыдаар бис. Хамык ужур үнген тарааны чидириг чокка, дүрген ажаап алыры, ол хүндүлүг болгаш харыысалгалыг сорулганы механизаторлар эки билир, ынчангаш кызымак ажылдап турарлар — деп, салбырының агроному чугаалай-дыр.

Шынап-ла, комбайнерлер, чолаачылар ажыл-ижинге сагыш-сеткилинден бердинген улус болду. Ында ажылдап турар механизаторларда чыдагаан чокка хүн нормазын күүсеттирбейн баар кижи чок. Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Анчы-оол Доңдуп чоруп орар. Сезонда 240 тонна тарааны ол ажаар турган, ам 145 тонналы ажаап алган. Эжинге чүгле үш тонна тараа чедир ажаавазын Көк-оол Чипий-оол ийити черни алган. Комбайндан тараа сөөртүп турар чолаачылардан Александр биле Николай Бабаков алышкылар кызымак ажылдап, шалыпчыларның одуруунда кирген.

Ондар Уйнук-оолга удуртканы звено комбайнарның соондан саванны белүп, сараттаан чоруп орар. Баштайгы хүннерде 140 га черниң саванын сараттаан. Аңгыс чарар бригада саванын сараттаан шөлдерин чарып турар.

Ажаалда-транспорт отрядының төвүнде көргүзүг самбызы бар, ону хүнүүн-не долдуруп турары эки. Кымның канчаар ажылдап келгенин дораан-на билип алыр. Аразында чарыштыг кижилер көргүзүглерин деңнештиреринге таарымчалыг. Ыдыг болзадаа социалистиг чарыштың түүнелин үндүрбейн, мурнакчыларны шаннап-мактавайн турары четпес. Тараа ажаап алышкыны эгелээниниден бээр профэвилелдиң ажылчын комитети механизаторлар ортузунда чарыштың түүнелин үндүрбээн. Совхозтуң парткому тараажылар ортузунда чарыштыг дээштиг организастаар, чогуур үеэинде түүнелдерин үндүрер хемчеглерни алза чогуур.

Ажаалда-транспорт отрядында ийи эдикчи-мастер, канакчы бар, олар комбайнарның үрелишкиннерин дораанна эдип, техниктиг ажаалданы чорудуп турар. Ынчалзадаа отрядта техниктиг дуза чедирер машина чок, оон уламыдан бичии кезектер, эәрнил бөргү безин хереглеттинге бээрге, совхоз төвүче кирер ужурга таваржып турар. Бир эвес артык кезектер бар турган болза, үрелишкинни дүрген эдип ап, үеин халас эртирбес ийик. Комбайнарныың хир-богу аажок, оон техниктиг ажаалдазын чорудар тускай машина чогундан механизаторлар боттары аштап, арыглап турары четпес.

Сушь салбырының ажылчылери үе-шакты чөптүг ажыглап тургаш, тараа ажаап алышкынын дүрген, шынарлыг чорудар хемчеглерни ап турарлар.

**Т. ХЕРТЕК,**
**«Шынның» корр.**

## Партийжи информация

### КОММУНИСТЕРНИҢ МУРНАКЧЫ РОЛЮ

**«Ак-Туруг» совхозта парткомнуң учедунда 104 СЭКП кежигүннери болгаш кандидаттары бар. Оларның 68 хире хүүзү совхоз бүдүрүлгезинде материалдыг чаагай кежикти шүүт бүдүрүп ажылдап турар. Коммунистерниң хей кезии доктаамал партийжи даалгалыг, хей-ниити ажылынга идепкейлиг киришпишаан, алган социалистиг хүлээлгелерин күүседип турар.**

Партияның Улуг-Хем райкомунуң бюрозунга «Ак-Туруг» совхозта коммунистерниң совхоз бүдүрүлгезинге болгаш хей-ниити ажылынга киржилгезинин дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Коммунистерниң совхоз бүдүрүлгезинге ролю бедип, хей-ниити ажылынга идепкейлиг киржилгези коллективке организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылды бедиринге идигни берип, социалистиг чарышты калбартырынга эки салдарны чедирип турар. Коллектив бо чылдың бирги чартыында күрүнеге мал ажылының продуктуларын садар планын дүктен өскезин күүсеткен. Казарчылар А. Хүргүл-оол, И. Данзырын, А. Сүр-оол олар болгаш өскелер-даа беш чыл планын күүселдикеннер.

Ынчалза-даа коммунистерниң бүдүрүлгеге авангардчы ролюн бедидер талазы-биле ажылды ам-даа чогуур деңнелге четпес чорудуп турарындан чамдык планныг онаалдалар күүсеттинмейн келген. Бода малдың баш санын өстүрериниң планы күүсеттинмейн турар. Малдың хорамчазы хей. Чер ажылының культуразының чавызындан, ажыл-агый эвээш дүжүт ап келген. Малчыннардан чамдык коммунистер малдың чаш төлүн эвээшти ап турар. Мал ажылында коммунистерниң саны эвээш дээрзин аная демдеглээн.

Коммунистерниң бүдүрүлгеге авангардчы ролюн улам бедиринче, хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин контрольдаарынче улуг кичээнгей салыгын партия райкомунуң бюрозу совхозта парткомдан негээн. Ол бүгү ажылдар партияның XXV съездизинин, СЭКП ТК-ның оон сеондагы Пленумнарының шиитпирлерин күүседириниче уткан турарын бюронуң хүлээп алган доктаалында айыткан.

### КИЖИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫНГА КЕЛГЕНДЕ

Советтерниң күүскомнарынга кижилер янзы-бүрү дилеглерлиг келирлер. Амыдырал-чүрүттүлгазының байдалын өскижидерин, ажылда четпестерни чайладыры болгаш боттарының сагыш-сеткилин өйүп чоруур өске-даа айтырыгларны олар анда-мында тургузуп турарлар. Каа-Хем район болгаш Сарыг-Сеп, Кунгустуг, Бүрен-Хем, өске-даа кодээ Советтерниң күүскомнары чагаалар-биле ажылды, ажылчы чоннарны хүлээп алырын организастаарын сайзырангайжыдар талазы-биле СЭКП ТК-ның айтыышкынында дүүштүр чамдык ажылдарны чорудуп турарын СЭКП Каа-Хем райкомунуң бюрозунга демдеглээн.

Бюрога бо айтырыг талазы-биле райкүүском даргазы К. С. Очур-оолдуң илеткелин дыннап чугаалашкан. Күүскомнар хамаатыларны хүлээп алырының хүннерин, шактарын доктаадып тургузуп, оларга кирип турар чагаалардың, билдириишкиннерниң үчүдүн организастаан, графиктер күүскомнарга бадылаан, шүгүмчүлелдиг санал-онаалдарны боттандырарынга контрольду боттандырган. Советтерге чоннуң билдириишкиннерин, хомудалдарын улам ханызы-биле сайгарып, бо чүгүлге айтырыгларны сессияларга тургузуп турар апарган. Чагаалар-биле ажыл, чонну хүлээп алырын организастаарының айтырыгларын райкүүскомнуң хуралынга ийи удаа дыннаан, күүскомнар даргаларының семинарларын ийи удаа эрттирген. Ол ажылды сайзырангайжыдып, депутат активин калбаа-биле киириштирип, боттуг хемчегларни ап турарының түннелинде кирип турар хомудалдарның саны чамдык күүскомнарда кызырылган. Ажылчы чоннарның чагаларынга, дилеглеринге, санал-сүмелеринге кичээнгейни күштелдиргени күш-ажылчы коллективтерни ажыл-амыдыралынче улам ханылап кирер арганы берген. Ынчадзажок чагаалар, билдириишкиннер-биле ажылда, ажылчы чоннарны хүлээп алырын организастап турарында четпестер ам-даа бар дээрзин райком бюрозунга демдеглээш, ону чайладырының сорулгаларын тодаратқан доктаалды хүлээп алган.

### ПАРТБӨЛҮКТЕРДЕ

Ажыл-ишчилерни беш чылдың планнарын күүседиринге, ажылдың ажыктыы болгаш шынары дээш демиселге мобилизаставышаан, күш-ажылчы коллективтерниң кол өзөө — партбөлүктер болуп турар. Бо дугайын Чөөн-Хемчик районда партбөлүктерниң отчет-сонгулдалыг хуралдарынга коммунистер чугаалап турганнар.

Районда 32 партбөлүктүң отчет-сонгулдалыг хуралдары доозуп турар. «Алдан-Маадыр» совхозтуң Оргу-Шөл хойжу бригадазында, Шөлде-Тей, Борбак-Тей хову-трактор бригадаларында, «Сут-Хөл» совхозтуң МТМ-де, Чес-Булун хойжу бригадазында, «Искра» совхозтуң № 1 хову-трактор бригадазында, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Дагыр-Шеми хойжу бригадазында болгаш өске-даа партбөлүктерниң хуралдары коммунистерниң 100 хүү киржилгези-биле эрткен. СЭКП райкомунуң бадылаан графигин ёзугаар ол хуралдарны организастыг эрттирбишаан, ам эге организацияларның отчет-сонгулдаларына белеткелди чорудуп, секретарьлар семинарын эрттирген.

### ДОЛУ АЖЫГЛААР

СЭКП Уставында айыткан администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар эргени «Хадын» совхозта партбюронуң ажыглап турарының дугайында айтырыгны СЭКП Бий-Хем райкомунуң бюрозунга чугаалашкан. Ажыл-агыйның удуртукчулары-биле беседалажымышкынны кылып, оларның отчётарын партия хуралдарынга, партбюрога дыннаарын практикалап турар. Партия организациязында администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар ийи комиссия тургустунган. Олар мал чемин камгалаар болгаш чөп ажыглаар, кыштаглаашкынны организастыг чорудар, чер ажылының культуразын бедидер талазы-биле айтырыгларны контрольга алган. Ылангыя мал чемин камгалаар болгаш чөп ажыглаар, кыштаглаашкынны организастыг чорудар талазы-биле комиссияның ажылы идепкейжээн. Оон кежигүннери фермаларда, хойжу бригадаларда ажыл-хөректи өөренип көрүп, боттарының саналдарын, сүмелерин киирип турар. Ылаңгыя четпестерни партбюронуң деткимчезиби-ле чайладын, өскөн ажылды чоруткан. Бо чорук күрүнеге совхозтуң сүт садар планын күүсеткиринге идигни берген бюрога демдеглээн.

Ынчалза-даа партбюро партийжи контрольдуң арга-методун сайзырангайжыдарын СЭКП-ниң XXV съездизинин шиитпирлеринге дүүштүр чогуур деңнелге тургузарын чедип албаанын хүлээп алган доктаалда демдеглээн.

Партбюро тургустунган комиссиларының ажылынче ханылавайн, чогуур дуза чедирбейн келген. Оларның ажылын планнавайн, хуралдарын эрттирбейн, хыналдаларга калбак активти киириштирбейн турар. Ажыл-агый удуртукчуларының отчёттарын дыннаарда ажыл-хөректи байдалын ханы анализтевес чоруктар бар. Хей-ниити контролю-биле бир демниг ажылдарын партбюро чедип албайн турар.

Үстүнде комиссиларының ажылын ажыл-агыйга партийжи удуртулганын чугула кезээ кылыр көрүп, оларның ажылынга хүн бүрүнүн дузазын чедиреринче партбюрога райком бюрозу сүмелээн.

# РОСТОВЧУЛАРНЫҢ ЭГЕЛЭЭШКИНИНИҢ АЧЫЗЫ

## Хожудап турарлар чок ажылдаар

**Чоокта чаа Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының, кол специалистериниң болгаш мурнакчыларының семинары бооп, анда ростовчуларның хожудап турарлар чок ажылдаар дугайында эгелээшкининиң ужур-дузазын, а ол ышкаш ук кыйгырыгны республика найысылалының күш-ажылчы коллективтеринде канчаар деткип, нептерелип турарының дугайында тодаргай чугаа болган.**

Бистиң республиканың экономиказының бүгү-ле адырларында чүрттүү мурнакчы бүдүрүлге коллективтериниң бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер талазы-биле үнелиг эгелээшкиннери улуг деткимчеге ап, планныг даалгаларны хуусаадан эрте күүседиринге чагаай салдарын чедирип турар. Ындыг эгелээшкиннериң бирээзи Ростов областтың мурнакчы коллективтериниң «Хожудап турарлар чок ажылдаар!» деп кыйгырыы болур.

Ростовчуларның эгелээшкинин бистиң республикага бир дугаарында деткип, амыдыралга боттандырып эгелээн черлериниң бирээзинге Тыва коммунэнергонуң коллективи хамаажыр. Ында партия, профэвилел организациялары, администрация бо система-биле ажылдап, хожудап турарлар чок болуруң чедип алыры-биле тайылбыр-массалыг ажылдарны кылып чорүтканы билдингир. Ростовчуларның эгелээшкинин деткээн бүдүрүлге коллективтериниң Коммунэнергонуң ажылдакчылары көскү чедиишкиннерлиг бооп турар. Оон херечизи онгу беш чылдың дөртү чылының ийиги кварталының социалистиг чарыжынга оларны тиилээн болур. Күш-ажылчы чедиишкиннери дээш Тыва коммунэнергонуң коллективинге СЭКП Тыва өбкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобликовулелдиң болгаш ВЛКСМ өбкомунуң шилчиир Кызыл тугун ийиги кварталдың түннелдери дээш тывыскан. Тукту тыпсырда ростовчуларның хожудап турарлар чок ажылдаар эгелээшкинин ёзугаар ажылдаар төлээ-де, оон негелделерни ыяк ажылдап кылгаш, участоктарга, кижи-ле бүрүзүнге чедир тайылбырлап, социалистиг хүлээлгелерге ол дугайын онаалап айыткан. Хүлээлгеге негелделериниң канчаар күүсеттинин турарын социалистиг чарыштың ай, квартал түннелдерин көөрде, ыяап-ла барымдаалап турар. Оларның бирээзинге ажыл шагын долдур ажыглаары, дериг-хөрекселдерни долу күчүзү-биле ажылдап, кылыр ажылдың хүн, ай болгаш квартал бүрүзүнде планнарының долдур болгаш ажыр күүсеттиннерин чедип алыры болур. Участоктарның болгаш бригадаларның ажылының түннелдерин мурнундагы шыкаш ай эвес, а неделя санында-ла чугаалажып көөру, четпестерни илередири болгаш оларны узуткаарының дарый хемчеглерин айтыры албан болгаш ВЛКСМ-ниң шилчиир Кызыл тугун ийиги кварталдың түннелдери дээш тывыскан. Тукту тыпсырда ростовчуларның хожудап турарлар чок ажылдаар эгелээшкинин ёзугаар ажылдаар төлээ-де, оон негелделерни ыяк ажылдап кылгаш, участоктарга, кижи-ле бүрүзүнге чедир тайылбырлап, социалистиг хүлээлгелерге ол дугайын онаалап айыткан. Хүлээлгеге негелделериниң канчаар күүсеттинин турарын социалистиг чарыштың ай, квартал түннелдерин көөрде, ыяап-ла барымдаалап турар. Оларның бирээзинге ажыл шагын долдур ажыглаары, дериг-хөрекселдерни долу күчүзү-биле ажылдап, кылыр ажылдың хүн, ай болгаш квартал бүрүзүнде планнарының долдур болгаш ажыр күүсеттиннерин чедип алыры болур. Участоктарның болгаш бригадаларның ажылының түннелдерин мурнундагы шыкаш ай эвес, а неделя санында-ла чугаалажып көөру, четпестерни илередири болгаш оларны узуткаарының дарый хемчеглерин айтыры албан ажылд

*Кышка белеткел*

# ДООСТУП ТУРАР

**Бүс чоокшуулаан.** Оон-биле кады чайын кылдыган ажылдарны, тодаргайларга, хоорайның чурталга фондузунун келир кышка белеткелин хынап, чугаалажыр үе келген.

Кызыл хооркүүскомунун чурталга-коммунал ажылагый эргелелинин бүдүрүлгелери бо хүннерде коммунал чурталга бажыннарының ишти, даштын септеп, кышкы үеде чурттакчыларның изиг, соок суг, электри, газ-биле хандырылгазынга үзүктелиишкин болдурбазы-биле анаа белеткел ажылдарын чорудуп турар. Оны бажыннар эргеледдери план ёзугаар чорудуп турар. Бо хүннерде байдал, кандыгыл база кандыг ажылдар кылдыганыл?

Бо хүннерге чедир 350 коммунал бажыннарының ишти, дашты кышка бүрүн белеткеттинген болгаш херек кырында 158,1 мун рубльдин ажылдары кылдынган. Коммунал-чурталга ажылгагый эргелелинин бүдүрүлгелерининг күжүзүн-биле 223 печканы эде салган, 510 дөрбелчин метр шаланы, 210 эжиктн септээн, септелге кылыры-биле көрдүнген турган чурталга бажыннарының одалга-системаларын аштап арыглаан. Планда чедиг суг колонкаларын септеп, ажыглалга белен кылдыр тургузары көрдүнген. Бо хүннерге чедир оон дөртүн белеткеп, ажыглалга белен кылдыр тургускан. Бо чоокку хонуктарда суг колонкаларынга 14 тонна одаар үүлдү эккеп сөөртүп, чамдык чедир кылдынмаан септелге ажылдарын чедир кылыры көрдүнүп турар.

Хоорайның бажыннар эргелелдери түс-туста бот тарынга хамаарыжыр чурталга бажыннарының септелгезин үеэинде эки шынарлыг чорудар дээш бот-туг хемчеглерни ап чорудуп турар. Үк эргеледдерниң улургукчулары чайын кылыр ажылдарның планын тургускаш, кайы кудумчуда кайы бажынга септелге херегил дээрзин баш үдүр чазын-на билип ап, кылыр ажылдарның хемчээлин тодаратка.

№ 1, 2 бажын эргелелдериндe бо айтырыгны тургусканы эки. Олар ажылын план ёзугаар чорудуп турар болгаш бажыннарның подъездилериниң иштин чугайлап, эжиктерни будуп, суг дамчыдылгазында септээр чүүлдерни үеэинде кылган.

Кылып септээри-биле көрдүнген ажылдар шупту дөн-дески чорун турар дооп болза база шын эвес апаар. № 3 бажын эргелелинде чамдык айтырыглар мынчага чедир шиитпирлеттинмейн турар. Бо эргелелге колдуунда чаа туттунган бажынар хамааржыр. Ындыг турбуже, тудугжуларның чамдык шынар чок кылган ажылдарын катап кылыр үжүрге таваржып турар. Чижээ, бажыннарның суг дамчыдылгазында чедир кылдынмаан ажылдар бар. Оон уламындан суг подвалдарже, өрээлдерже дамдылап турар. Оны чайладыр талазы-биле шиитпирни улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң хүлээп алган. Ол шиитпирнин күүсөлдезин боттандырар дээш № 3 бажын эргелели боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир, чедир шиитпирлеттинмейн турар чамдык айтырыглар бар. Бистин мурнувуста кол сорулга болза кышка белеткел ажылларын үеэинде шынарлыг эки чорудары болур. Ындыг турбуже, чамдык кылдынган ажылдарның шынары чогуур негелдеге бүрүн дүүшпес дээрзин айтыр апаар.

Ол талазы-биле чурттакчылардан чөптүг негелделер, хомудалдар кирип турар. Көрдүнген айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээринге моондактап турар үүлдер бар. Бирээде, бажыннар эргелелдерин транспорт-биле үеэинде хандырар айтырыг чедир тургустүнмайн турар. Ажылдың кидин түлүк үеэинде транспорт үндүрүп бээрин Чурталга - коммунал ажылагыйының министерствозунун АТБ-зинин талазындан чедир шиитпирлевейн турар. Ийде, ажылга херек чамдык тудуг материалдары чедиппес. Үстүнде адаанам бо ийи үүл айтырыг септелге ажылдарын чорударына шаптыктап турар.

Планда көрдүнгенин ёзугаар чурталга фондузунун кышка белеткел ажылдары сентябрь 15-те бүрүн дооп-тур. Ол үеге чедир кылдынмаан ажылдарны бүрүн доозары чугула. Ынчангаш Кызыл хооркүүскомунун чурталга- коммунал ажылагый эргелелинин будурулгези көрдүнген ажылдарны эки шынарлыг кылып доозар дээш бар аргаларны ажыглап, шудургу ажылдап турар.

**Н. БОЛДУР-ООЛ,**
**Кызыл хооркүүскомунуң чурталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң инженери.**

# БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

**СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур**

## НИКАРАГУАНЫҢ КОЛ СОРУЛГАЗЫ

**МЕХИКО. (СЭТА).** Мексиканың чазаның чалаазы-биле Никарагуанын национал катап тургузуушкун чазаның делегациязы ында чедип келген. Оны ол чазактың удуртукчу чөвүлелиниң кежигүннери Серхио Рамирес болгаш Даниэль Ортега баштаан.

Никарагуа чазактың кол сорулгазы болза чуртта байдалды болур-чогууру-биле таарыштырып тургузары болгаш Сомосаның өлүрүкчү диктатуразының хөй чылдарла тергиндеп келгениниң соонда чуртту катап тургузарынче шилчиири болур деп Мехикога оларның чедип келгениниң соонда болган парлалга конференциязында Серхио Рамирес болгаш Даниэль Ортега онзалап демдеглээннер. Никарагуаның мурнунда чурттакчы чонну аъш-чембиле хандырарының, Сомосаның дайынзырактарының үргеп каан фабрикаларын болгаш заводтарын катап тургузарынга, көдээ ажыл-агый культураларын болур-чогууру тарырынга акша-хөрөнги тыварының чидиг айтырыглары туруп турар.

Мексиканың президентизи Хосе Лопес Портильо-биле ам болур чугаалажышкынның кол темазы болза ийи чурттун аразында найыралдыг харылзааларны, бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам ыдай быжыглаары болур деп, парлалга конференциязында демдеглээн.

Кая-даа каттышпас чурттарның күрүне болгаш чазак баштынарының Гаванага ажыттынар VI конференциязына хамаарыштыр үүе чугаалаваш, Никарагуаның төлөөлекчилери олар хүн чурумунун бүгү айтырыгларын чугаалажып көөрүнге идепкейлиг-биле киржир болгаш оон-биле кады оларның чуртунун улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазын күштелдирериниг кыйгырарлар деп айтканнар.

## ДАЙЫНЧЫ ТӨӨГҮНҮҢ ЧАДАЛАРЫ

**НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА).** 1919 чылдың сентябрь 1-де үндезилеп тургускан АКШ-тың Компартиязының төөгүлүг юбилейинге тураскаалаган «Интернэшнл паблишерс» дээр ном үндүрер чернин чыындызын «Дайынчы төөгүнүң чадалары. АКШ-тың Коммунистиг партиязының 60 чылы» деп адаан.

Чыындының арынналары болза бодунун тургузукчу съездизинден эгелээш бистин хүннеривиске чедир америк коммунистернин Американын күш-ажылчы улузунун чаагай чоруу дээш, социал чөптүг чорук дээш, монополияларның тергиндээшкининге, расизмнин бүгү-ле чүдек-бужар илерээшкиннери-биле оон каржы-дошкун чоруунга удур, демократтыг эргелерни болгаш хосталгаларны камгалаары-биле, быжыг тайбың болгаш социал депшилге дээш могаг чок демиселинин дириг чыл демдеглели болур. Улуг Октябрьның идеяларының бүгү делегейге салдарындан калбарып үнген ангы демиселинге, антиимпериалистиг болгаш дайынга удур демиселге АКШ-тың Компартиязы канналган дээрзин чыындыда бүзүрелдиг-биле көргүскен.

Америк чажыт шагдаа черлериниң болгаш реаксылыг белүүтнинің талазындан каржы-дошкун болгаш доктаамал истеп сүрүүшкүн түрээ-даа, компартия алдан чылдарның дургузунда марксизм-ленинизминиң болгаш пролетар интернационализминиң түгүн бедин-биле турдуп, ажылчы чоннарының массаларының политиктиг, экономиктиг болгаш социал идеалдары дээш демиселчилериниң бирги одуруунга чоруп келген деп, чымындыга эге сөске АКШ-тың Компартиязының чингине секретары Гэс Холл демдеглээн.

АКШ-тың Коммунистиг партиязы болза ажылчын ангының, раса болгаш национал дарлалга таваржып турар чурттакчы чоннун бүгү кезектериниң талазында демисежип турар, ниитизи-биле күш-ажылчы улустун эрге-ажыктарын камгалап турар пролетаржы партия болур деп, эге сөсте онзалап демдеглээн.

Делегейниң уруглар чылынга холбаштыр организастаан «Социализм чурттарында аас-кежиктиг чаш назын» деп фотоделгеге Афганистанның найысылалында ажыттынган, эртип турар.

Болгарилдан, Польшадан, ССРЭ-ден, Кубадан, Монголдан, ГДР-ден, Вьетнамдан болгаш Венгриядан алган үш чүс чуруктар социалистиг демиаттыштырылгазының чурттарында чалыы хамаатыларның амыдыралының, еларның кижизидилгезиниң, өөредилгезиниң болгаш дыштанылгазының дугайында көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: көрүкчүлер фото-делгемгени көруп турлар.

**Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.**

## У. МОНДЕЙЛДИҢ КЫДАТЧЕ АЯН-ЧОРУУНУҢ ТҮҢНЕЛИ

**ВАШИНГТОН. (СЭТА).** АКШ-тың оралакчы президентизи У. Мондейлдиң Кыдатка албан ёзузу-биле чугаалажылышкыннары доозулган. Оон үеэинде ол КУР-нун Курчөвүлелиниң премьери Хуа Гофэн-биле, оон оралакчызы Дэн Сяопин-биле болгаш кыдат өске-даа удуртукчуларбиле ужурашкан. Чугаалажылышкынар дугайында коммюникени парлаваан. Ынчалза-даа америк парлалганы дыннадып турары-биле алырга, чугаалажылышкыннар хөй санныг шериг-политиктиг айтырыгларны хаара туткан, оон-биле кады онза кичээнгейни Ыраккы Чөөн чүк, Мурнуу-Чөөн Азия болгаш Индий океан, а ол ышкаш Чоокку Чөөн чүк ышкаш ындыг районнарга салган.

Чугаалажылышкыннар алаан каш делегей айтырыгларының талазы-биле ийи чурттун туруштарының тодаргай-ла домейлешкээн көргүскен. Чижээлээргé, Пекин Ыраккы Чөөн чүкке болгаш Мурнуу-Чөөн Азияга АКШ-тың эжелекчи планнарына деткимчени илереткен, а америк тала, парлалганың демдеглеп турары-биле алырга, ол-ла районнарга Кыдаттың гегемониси чүткүлдеринге чөпшээрежин хамаарышкан. Чижээлээргé, чугаалажылышкыннар Вьетнамга болгаш Кампучияда улусту чазакка өжөөнешкек хамаарылганын ийи таланы каттыштырын турарын көргүскен. Пекинге чугаалажылышкыннарга Кампучияның иштики херектерине холгаарлап киржирининг янзы-бүрү хевирлерин болгаш ол чуртка Пекиниин болгаш Американың талазынга турар ёзу-чурумну албаларының планнарын чугаалажып көрген деп, америк парлалга элдээткен.

Пекин университединге бодунун чугаазынга Кыдат-биле кады АКШ «хөй санныг дөмейлешкек стратегтиг эргежыктарны хандырарынга шиитпирлиг» дээрзин У. Мондейл боду онзалап демдеглээн. Оон-биле кады ук эргежыктарга чөрүшкек турупту эвлен болур «кандыг-даа чуртка» хамаарыштыр «сагыгдырыг» кылырын ол чугула деп саналаан.

Чер бөмбүрзээнин кандыг-даа районунга, харын-даа элээн каш чурттарның, оон иштинде Совет Эвилелиниң эрге-ажыктарынга, а ол ышкаш делегейни тайбынын хандырарынга хамаарышкан ындыг районнарга дүшкүүрлүг чорукту чидиглендиргениндеn Каттышкан Штаттар ышкаш ындыг улуг күрүне кандыг-бир артык эргени ап болур дээрзинге кандыг-даа кижиниң канчаш бүзүредиг болур боор. Бир эвес ол ону удурланчын демисежириниң логиказы, өскээр чугаалаарга, өскелерге ажыктыг эвес чүүлдердеn бодунга ажык тып алырынче чүткүп турары ол болур болза, Мондейлдиң Кыдатка чүүү кылып турганынга болгаш чүү чедип алыр деп турганына кандыг-бир тайылбырны тып ап болур ийик. Бир эвес америк удуртулганчын хөй удаа бүгүдеге медеглеп келгени ышкаш, ол бодунун стратегизин тайбынны болгаш тайбың, кожа-хелбээ догуннаашкынны дилеп тыварынче угландырын турар үүе болза, ындыг таварылгада АКШ-тың оралакчы президентизиниң хөделишкиннериниде логиканы өскерип, казары берге, оон хөделишкиннериниң ындыг хевирлиг перспектива-биле дүүштүрери берге.

Пекинге бодунун чугааларынга У. Мондейл кандыг-бир ажыдыышкын ышкаш кылдыр көргүзүп, Кыдат болза улуг күрүне дээрзинге кол кичээнгейни үндүргеn. Ынчалза-даа Кыдат улуг күрүне дээрзин бүгүдеге шагда-ла билдингир, а ол «ажыдыышкынны» Пекиниң тодаргай-ла антисовет турушка туруп алганының соонда үүле кылган. Оон-биле кады улуг күрүнелериниң хүлээлгези болза бодунун байдалынга дүүшкек кылдыр болуп үмут хамысалгалыг ап чоруур ужурлуг дээрзин эки билдингир.

Өске күрүнелериниң аразында, оон иштинде АКШ биле Кыдаттың аразында болур-чогуур харылзааларга Совет Эвилели удурланмайн турар болбайн аан. Ынчалза-даа чурттар аразында харылзааларның канчаар тургустүүлүг турарын үнелеп көөрүнге, ол бүгү чорук кандыг үндезинге боон турары болгаш харылзаларны «болур-чогууру-биле тургузары» чавырлыышкынының, делегейниң тайбынын болгаш айыыл чок чоруун быжыглаарының сорулгаларынга бараан биче эвес ужур-дузалыг. Америк-кыдат чугаалажылышкынларның түнелдери аная чигаанишкинни болдуруп турар.

# ОЛ КАТАПТАВАС УЖУРЛУГ

«Суд келди, турунар!» — ол сөстер август 19-та эртенгинин 10 шакта Пномпеньде Чакломук деп конференцзалга чайгыланып үнген. Оон иштинге чыглып келген 600 хире кижи — Кампучияның чурттакчы чонунун янзы-бүрү кезектериниң төлөөлекчилери, чурттун янзы-бүрү можуларының чорутканнары, даштыкы аалчылар шыншын байдалга шииткелди дыннаанар.

«..Өлүрүп шиидер» — деп сөстерин бүгү кижилер маная турган. Судтуң шиитпири ылап-ла ындыг болур дээрзинге чигзиниг кымда-даа чок болган. Кем-херек үүлгедин эмин эрттир илдең болган, ынчангаш делегейде кандыг-даа мерген угаанныг болчукчу шииткелди чиигедип шыдавас болган. Чаңгыс эвес, он эвес, а бүдүн чурттун чурттакчы чонунун барык чартын болур үш миллион кижиин чок кылырынга чедирген кем-буруулуг херек үүлгедиишкининге өзулуг өгжүр ындыг кеземче шииткел шуут-ла чок! Ол кем-херек үүлгединиң ады болза геноцид.

Кампучияның найысылалы бисти чайынналчак тропик хүнүнүн хөлдөри-биле, улуг Меконгнун Тонлесап болгаш Бассак-биле каттышкан черинде суг кырындан кээп турар серинн салгын-биле уткаан. Найысылал аалчыларны өңгүр хептерлиг кыстарның хулумзуруу-биле, бүдүн чыл дургузунда печектелир ыыштарның чаагай чыды-биле уткаан. Ол аас-кежиктиг болгаш найыралдыг кижилер барык дөрт чыл дургузунда өлүмүн, күчүлээшкининң, эрге чок чоруктун байдалынга турган дээрзин бодзары безин берге.

«Мурнунда «хаанныы» боон турган «Самаки» («Эп-сеткил каттыштырылгазы») деп аалчылар бажыңынга шевергин официантка биске чем эккеп берип турган. Оон хары 25 безин четпээн, ынчалза-даа ам дулгуяк болу берген. Суд үеэинде мээң ажылымга дузалажып турган даштыкы херектер министерствозунун ажылдакчызы 24 харлыг Ван На базала дулгуяк херээжен болу берген. Хореография училищезинге өөренип турганының соонда Ван На Москвадан ээп келгеш, өгленип алган, ынчалза-даа өг-бүле аас-кежин үр болбаан. Өске чүс-чүс муң кампучи өг-бүлелер-биле бир дөмей оон чаш уруунун төрүттүнгеn чылы оон өг-бүлезинге халаптыг чыл болу берген. Кандыг-даа ийик-хеп алырып чөпшээревейн, чаш уруглуг ол хереженжен кижиин хоорайдан үндүр ойладыпкан болгаш көдээде «улусчу коммуна» деп адаар үүлдериниң бирээзинге ажылдаар кылдыр албадапкан. Ол чылдарның дургузунда барыкла хүн бүрүзүнде өлүм көөрүнге ол чаңчыгын калган.

— Кандыг-даа полпотчу кандыг-даа үеде мени болгаш мээң уруумну өлүрүп каап болур деп мен үргүлүү коргуп турган мен. Мурнунда хоорайга чурттан чоаанларны өлүрериниге кандыг-даа өөпшээрел херек чок турган. Ол барык-ла дүрүм болу берген.

«Чаа Кампучияга балериналың будун эң дээре ажыглаары болза довурак хоюдары болур»— деп, олар чугаалап турганнар. Ынчангаш Ван На довурак хоюдун турган. Бичиг-ле удурланыр болза—ол-ла черинге өлүрүп каар.

Ашааның дугайында ол дөрт чыл дургузунда чүү-даа дыннаваан. Оларның чарылганының соонда бир чыл болганда ону «буржуаз интеллигент» дээш полпотчулар өлүрүп каан деп аңаа мырыңай чоокта чаа дыннаткан.

Пномпеньге мен хөй кижилер-биле чугаалашкан мен, национал халаптан чайлаан өг-бүлелиг кижилер оларның аразында чок болган. «Ачамны полпотчулар өлүрүп каан, оон бажын кезин каан...» «Ашаамны азып өлүргеn...» «Аваам аштан болгаш аар ажылдан өлгеn...» «Мен өглуг, үш уруглуг чоаан мен, ам кым-даа чок...» — ындыг коргунчуг сөстерни ында анаа-ла үүл ышкаш кылдыр чугаалап турар. Оларның чугаалажып турганнарының кайызы-даа база-ла ындыг азы харын-даа оон аар кажыдалга таварышкан дээрзинге кижилер чаңчыгын калган. Хөй миллион кампучилер судка херечилер боон болурлар. Судка дыннаары-биле үүле чамдык чаңчыл болган таварылгаларны шилип алган.

40 ажыг херечилериниң өчүү болза 40 ажыг халаптыг таварылгалар болган. Ону кым-даа боон көрбейн барып шыдавас. Полпотчулардан хунаан алган документилер-биле танышпаан болза, кем-херек үүлгединиң дугайында боттуг барымдаалары көрбээн болза, массалыг, араатанзыг өлүрүүшкүнүнер болгаш хилинчектээшкиннер дугайында чугаалар бистин хүннеривисте мырыңай-ла бүзүреттинмес, болдунмас, ортааны вектерде инквизиция дугайында азы кижи эзди чиир черлик кижилер дугайында романнардан алган үүл ышкаш кылдыр сагындырар ийик.

Полпотчуларның коргунчуг кара-бажың, кижилерни массалыы-биле өлүрер дээш шилип алыр чери кылып алганы мурнунда Пномпеньниң Туисленг школазында хилинчектээшкин камераларының ханаларында фото-чуруктардан хөй мың карактар көрүп турар. Ол база-ла үүле ыыттавас дээрдеn башка база-ла херечилер-дир. Оларның иштинден кым-даа, оон иштинде хөректерийде дугаарларлыг чаш уруглар дириг артпаан. Фото-чуруктарны кара-бажының архивинден алган.

Сиемреап можуда массалыг өлүрүүшкүн чорудун турган черлериниң бирээзинде геноидке өлүткен билдинмес кижилериниң артынчыларын чуга довурак-биле хөөп каан улуг оңгарларның кырында бедик ногаан сиген үнүп келген. Оон мырыңай чоогунда Кампучияның бурунгу культуразының тураскаалы, даш-биле кылган кайгамчыктыг үүл болур Ангкор дээр бүгү делегейге суваглыг дуганнар комплексин бар. Оон чанында болган XX векпин араатанзыг чоруу онза коргунчуг ышкаш сагындырар. Кижиниң эзт-кежин соодуптар ындыг коргунчуг үүлдү көргеn, чер иштинден уштуна берген кижи сөөктерине илдигип, хөй кижи баштарын оюп чоаан кижилер ховар боор. Кижилерни хүүрөйтер-биле, бөлды-биле, кыскаштар-биле, боо ужазы-биле соп, дөрт мөчүзүн кезип өлүрүп турган... Үүгле ол черге, чижеглеп алган саңтүн-биле алырга, 5-тен 10 мун чедир кижиин өлүргеn.

Прокурорнун номчааны бурууладыр доктаалында «Демократтыг Кампучияның» мурнуку премьер-министри Пол Пот болгаш оон оралакчызы Иенг Сари үш миллион кампучилерни кырып өлүрериниң организакчылары чоаан деп демдеглээн. Боттарының эргечагыргазының баштайгы чылында-ла олар мурнуку армияның болгаш администрацияның үүгле албан эрттирикчилерин эвес, харын оларның өг-бүлелериниң кежигүннерин бичин чаш уруглары-биле кады чок кылып кааннар. Оон соонда культураның болгаш эртемниң өөпереликчилери болур интеллигенцияның эзлээ келгеn. Оон-биле кады революцияның ажылдакчыларын, Лон Нолдун Американың талалакчызы өзу-чурумунга удур демиселдің кирижкчилерин узуткаан. Олар маоисчилер-биле чөпшээрешпейн турарын ылереткеннер. Пол Поттун болгаш Иенг Сариниң өзу-чурумунун удурланыкчылары боон болур өске артканнарны шупту өзүп өлүргеn. Национ-ал биче улустарны ылаң ёзугаар чок кылган. Чурттун тай болгаш шам чурттакчы чонунун чартыындан хөйү өлүрткеn.

Судтаттырганнарны хоорайлардан чурттакчыларны күшбиле үндүр ойлатканынга, кодээнің чурттакчыларын массалыы-биле өскээр көөрүгеннинге база бурууддаткан. Ол чорук кижилериниң чурттаар эт-хөрөнгизин чидиреринге чедиргеn.

Бүгү чуртка үүгле улам-на каржы-дошкун кыдат хевириниң «улусчу коммуналарының» системазын тургускан. Алыс утказы-биле алырга, ол болза албадалдыг күш-ажылдың лагерьлери, нацисчи концлагерьлериниң өске хевири болган. Оларга үүс-үүс муң кижилер аштан, аарыглардан, эттеп-согуушкуннардан болгаш аарберге күш-ажылдан өлгеn. Өг-бүленің болгаш хөй-ниитиниң бүгү харылзаалары үрелгеn. Кижи бүрүзү «организацияның» (чагырыкчы болук болуп ынчаар адап турган) кулу чоаан. Пол Поттун болгаш Иенг Сариниң үш чыл алды ай дургузунда тергиделиниң дургузунда чурттун экономиказы долузу-биле буураан. Оон түнелиде амгы үеде 2,5 миллион хире кампучилер аштап өлүрүнүн айылынга таварышкан.

15 чыл бурунгаар ол-ла Чакломук залга Индий-Кыдаттың чурттарының дээдн деңнелге конференциязы болган. Аная АКШ-тың империалистеринге болгаш олларның чалчаларынга удур кады демиселдің айтырыгларын чугаалажып көргеn. Эрге-чагырга келгеш, Пол Пот болгаш Иенг Сари ол демиселдің сорулгаларынга өскерилген, чуртту маоисчи идеяларның «дуржулга шолу», а ол ышкаш Мурнуу-Чөөн Азияга Пекинниң халдаашкыннарынга даянып чер болдурган. Кампучия Кыдаттың долу эәлел чери болу бергеш, Пекиниң күткулу-биле бүгү кожалары-биле, оон иштинде кампучи улустун дайынчы өөнүктери болур Вьетнам болгаш Лаос-биле кызыгаарга дайылдажылышкыннарны чөпшээлеп чоруткан.

Трибунал Пол Потту болгаш Иенг Сарини судтаан, ынчалза-даа судтун бүгү чорудулгазы чүгле олар кол бурууулуглар эвес деп түнелге чайлаш чокка чедирип турар. Чаклоокутун илдириндеn АКШ-тың дээди судунун адвокаттарының коллегия кежигүнү Х. Стивенстин болгаш сирий юрист М. Тухманиниң медеглээни ышкаш, чогуур кеземче көргүзүүшкүнүдеn чаштынын турар Пол Пот болгаш Иенг Сари-биле кады кем-бурууулуг херектің кирижкчилери болгаш сорук киирикчилери кылдыр оларның Пекинде чөвүлекчилери база-ла шиитирлериниң сандайынга олурар ужурлуг. Шынап-ла, полпотчу өзу-чурумунун хөделишкининериниң программазы болу бергеn маоисчи идеялар турбаан болза, Пекиниң бүгү талалыг база улуг детеймчеги турбаан болза, геноидтің органакчылары эрге-чагырга турун шыдавас болгаш барык дөрт чылдың дургузунда хем-бурууулуг политиканы чорудун шыдавас турган ийик.

Ынчангаш амгы үеде Пекин империализм-биле болгаш реакция-биле эвилелдежип алгаш хөделбишаан, шаажылакчыларының политиктиг сүнезиниерин катап тургузарын оралдажып, Кампучияга бодунун аштырганынга эптежирин күзевейн, Таиландының девискээринде хоргадай бергеn полпотчу дээрбечи бөлүктерни деткип, а делегей ареназынга кампучия улустун карачаңгыс хоойлу өзугаар төлөөлекчизи кылдыр улусчу-революстуг төвүлелди үлээп көөрүн, ол бүгү чорук кандыг үндезинге боон турары болгаш харылзаларны «болур-чогууру-биле тургузары» чавырлыышкынының, делегейниң тайбынын болгаш айыыл чок чоруун быжыглаарының сорулгаларынга бараан боон турар бе дээрзи база биче эвес ужур-дузалыг. Америк-кыдат чугаалажылышкынларның түнелдери аная чигаанишкинни болдуруп турар.

**А. МИНЕЕВ,**
**СЭТА-ның корр.**

# ХҮН БҮРҮ САГЫШ САЛЫР

**«...Бойдусту янзы-бүрү кылдыр ажыглап болур. Бодунуң соонда хоозураан, өлүг, кижиге ажыы-даа чок делгемнерни арттырып каап болур, кижи төрелгетениң төөгүзүнден ындыг эвээш эвес чижектерни көрүп болур. Ынчалза-даа эштер, бойдусту байлакшыдып, бойдуска бодунуң амыдыралчы күжүн улам долузу-биле илередиринге дузалап база болур. «Чечектелип турар чер» дээр ындыг, бүгүдээге билдингир сөс бар болгай. Кижилериң билии, дуржулгазы, оларның хумагалалы, оларның бойдуска ынакшылы ёзулуг-ла кайгамчык чүүлдерни кылыр. Ол дээрге, бистиң социалистиг оруу-вус-тур».**

**Л. И. БРЕЖНЕВ.**

Бойдусту камгалаарының Бүгү-россия ниитилелиниң Тыва республика чөвүлелиниң пленуму чоокта чаа болган. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң 1978 чылдың сентябрь 21-де болган IX сессиязының доктаалын районнар ниитилелдериниң чөвүлелериниң канчаар күүседип турарының дугайын аңдаа чугаалажып көрген. Бойдус камгалаарының Бүгү-россия ниитилелиниң Тыва республика чөвүлелиниң даргазының оралакчызы, илеткелчи Н. Н. Макаренко болгаш санал берип, чүве чугаалааннар-даа ниитилелди район чөвүлелдери, көдээ ажыл-агый болгаш ыяш ажыл-агый органнары, республиканың өске-даа органнары бойдус камгалаарының дугайында СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин, бойдус камгалалының дугайында хоойлуларын болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң «Бойдус камгалаарының дугайында хоойлужудулганы улус депутаттарының Советтериниң күүседип турарының дугайында» доктаалын күүсеттишаан, бойдус курлавырларын таарымчалыг ажыглаар болгаш бойдус камгалаарының талазы-биле чамдык хемчегларни ап чорутканын демдеглээн.

Балыкчы болгаш аңчы ажыл-агыйларны шын чорударынче хөй кичээнгей салдынып турар апаркан. Аңныр дезискээрлерни ус-тывыш ажыл-агыйларга болгаш аңчылар ниитилелдериниң хуваштырган. Куштарны немештир өстүрер, черлик аң-меңнерни көжүрүп, өстүрер, суглуг черлерге, хөөлбектерге балык салыр талазы-биле хемчеглер боттанып турар.

Чер-чер Советтериниң күүс-компаниялары, министерстволарының, эргелелериниң, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң чамдык удуртукулары бо чугула айтыр-же кошкак кичээнгейни салып турарындан суг болгаш агаар делгемнериниң хирленип, үрелир чорду бооп турарын пленумуң киржикчилери шынгыы демдеглээн.

Амгы үеде республикада ажыглаттынып турар 500 муң гектар тарылга шөлүнүң 370 ажыг муң гектары хаттан үрелип, а 25 муң гектар чер — сугдан үрелип, баксыраан бооп турар. Ылангыя Кызыл, Таңды, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Тес-Хем болгаш Эрзин районнарның тарылга шөлдери улуг үрелишкиннерге таварыжып турар.

Хөрзүнү үрелишкинден камгалаар талазы-биле чамдык ажылдар чоруттунуп турар. Чижээ, амгы үеде 165 муң гектар ажыг шөлде хөрзүнү андарбайн чарып турар. Көдээ ажыл-агый культуралары 70,5 муң гектарда одуруглай тарын турар болгаш 170 гектарга хөрзүнүң үрелиринге удур сеялкалар-биле чаштырган. Ол ышкаш бүгү-ле шөлдүң 48 хуузунга, тодаргайлаарга, 240 муң гектарга тарылга эзлчештирилгезин ажыглап турар. 966 гектар шөлде хову камгалалының одуругларын олурткан.

Суглуг болгаш суг хөолбектиг черлерни камгалаарынче овза кичээнгей салдынган турар ужурлуг. Балык камгалаарының Тыва республика инспекциязы эзлээн хөй үлетпүр бүдүрүлге, ажыл-агый черлериниң бо талазы-биле ажылын хынаан көрген. Оон түңнелинде хыналдага кирген 60 объектилериниң 26-зы республиканың балык курлавырларын камгалаар дугайында дүрүмнү үрен турары илерээн. Оларның бирээзи — Кызылдың эзт комбинаты. Оон суг арыглаар дериг-хереклелдери үрелген, чогуур негелдеге чедир ажылдавас. Кызылдың суг каналы, Терлиг-Хаяның разведка-ажыглал чери, Хову-Аксының кобальт комбинаты, Кызылдың пиво болгаш хлеб заводтары дээн ышкаш, өскедаа улуг-улуг бүдүрүлге черлери боттарының чапында суг дезискээрлерин хирлеп турарлар. Ол ышкаш чаа ажыглалга кирген бүдүрүлге черлери — Кызылдың эзт-сөөк заводунда болгаш Кызыл-Мажалыктың эзт комбинатында, арыглаг хереклелдери база ажылдавайн турар.

Амгы үеде республикада хөй-ниитиниң 170 инспекторлары күрнинспекторлар-биле сырый холбаалыг ажылдап, ИХМ-ниң органнары болгаш бойдус камгалалының ниитилелиниң шугуму-биле хыналдаларны, рейдилерни кылып турар.

Сөөлгү үеде республиканың аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелери янзы-бүрү аң-меңнерни камгалаар талазы-биле элээн ажылды чорутканын демдеглээр херек. Ол 1979 чылда 237 рейдилерни организастаап, аңнаарының корум-чурумун үрээн 296 таварылгаларны илереткен. Оон түңнелинде 4032 рубльдиң когаралын дедир эгидер деп шиитпирээн. Эргелелде тургускан хөй-ниитижи инспекцияда 325 кижи хаара туттунган. Олар сөөлгү үеде 24 браконьерлерни тутканнар.

Арга-ыяш өрттери улус ажыл-агыйынга улуг когаралды таварыштырып турар. 1979 чылда үнген 150 өрттериниң түңнелинде 1272 гектар черниң арга-ыяжы узуткаттынган. Республиканың ыяш ажыл-агыйының эргелери бо чылын өрттерни баш удур болдурбазының чамдык хемчеглерин ап чорутган. Ыяш ажыл-агыйларның девискээрлеринге 20 өрт-химия станцияларын организастап, кижилер болгаш чогуур техника-биле четчеленээн. 90 кижи составтыг парашютчуларны болгаш десантычыларны база белеткээн. Чон ортузунга агитас-массалыг ажылды күүшелдирген.

Үстүнде ышкаш чамдык ажылдар кылдынган-даа болза, бо чылын өрт таварылгалары эрткен чылдыындан эвээжевээн. Чадаана ыяш ажыл-агыйының девискээринге онза хөй өрт үнүп турар. Шом-Шум, Ишкин деп черлерге, «Сут-Хөл» совхозтуң хойжуларының одар-белчиирлеринге он ажыг өрт үнген.

Бойдус камгалаарының ниитилелиниң ажылынче пленум киржикчилери улуг кичээнгей салганнар. Эрткен чылдың октябрь айдан бээр ниитилелдиң коллективтиг кежигүнүнге 27 совхозтарны, бүдүрүлге болгаш албан организация черлерин хүлээп алган, амгы үеде оларның ниити саны 177 чедип турар. Хоорайның болгаш районнар чөвүлелдеринде 403 эге организацияларда 25 муң кежигүн хаара туттунган. Эге организацияларны бүгү школаларда, өөредилге черлеринде база тургускан.

Сельхозтехниканың күркомитединде, Кызылдың үлетпүр садыында, № 1 ОТЭ-де. Кызылдың № 14 болгаш 15 өртүмак школаларында, Таңды, Каа-Хем ыяш ажыл-агыйларында эге организациялар социалистиг чарышка эки түңнелдерни чедип алган.

Бойдус камгалаарының Бүгү-россия ниитилелиниң Тыва республика чөвүлелиниң пленуму чугаалашкан айтыр талазы-биле доктаалды болгаш республиканың чурттакчыларына кыйтырыгны чаңгыс үнбиле хүлээп алган.

**В. АНАНЬИН.**

# КЫЙГЫРЫГ

Үлетпүрнүң, транспорттуң, көдээ ажыл-агыйның шапкын хөгжүлдезиниң болгаш бойдус курлавырларын улам-на хөйү-биле ажыглап турар апарганының үезинде бойдусту камгалаары болгаш бойдус курлавырларын хумагалыг ажыглаары Совет күрүнениң ең чугула экономиктиг, социал сорулгаларының бирээзи бооп турар.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң салган сорулгаларын, ССРЭ Конституциязының негелделерин болгаш СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Бойдус камгалалын күштелдирер болгаш бойдус курлавырларын ажыглаарын экижидер талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалын амыдыралга күүседир төлөөде, долгандыр турар бойдус чүүлдерни камгалап, оон байлактарын хумагалыг таарымчалыг ажыглаар талазы-биле немелде хемчеглерни ажылдап кылгаш, амыдыралга боттандырары чугула.

Бистер, республика пленумунуң киржикчилери, Тыва АССР-ниң бүгү хамаатыларын бойдус курлавырларын камгалаар, оларны таарымчалыг ажыглаар талазы-биле партияның болгаш чазактың салган сорулгаларын амыдыралга чедиишкинниг боттандырарына идепкейлиг киржиринче кыйгырдывыс.

**Үлетпүрнүң, тудугнуң болгаш транспорттуң ажылдакчылары!** Бистиң суглуг черлеривис болгаш агаар делгемнеривис арыг-силиг болзун дээш хемчеглерни алынар; автотранспорттуң газ хоразын чогуур нормазынга тудунар, автомобильдерниң техниктиг хайгаралын шынгыырадынар.

**Суг транспортунуң болгаш балык үлетпүрүнүң ажылдакчылары!** Нефть продуктулары болгаш бүдүрүлгеге ажыглаан суглар-биле бистиң хемнеривистин, көлдеривистиң хирленириниге удур демисежиңер; арыглал тудугларын шын тудуп, ажыглалга киирериниге дузалажыңар, бистиң сугларывысты болгаш агаар делгемнеривистиң арыг чоруу дээш эге организацияларның чорудун турар ажылынга идепкейлиг дузалажынар.

**Көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары!** Черни камныг ажыглаңар, көдээ ажыл-агый шөлдериниң гектар бүрүзүнүң арыг, үрелбези дээш база байлак дужүттүг болуру дээш демисежиңер.

**Бойдустуң аныяк өңнүктери!** Бойдусту камгалаары дээш бүгү улустуң демиселиниң мурнуку одуруунга киржиңер; өөредилге-дуржулга участоктарынга хайгаарал ажылдарын калбартып, оларны ёзулуг ногаан лаборатория болдурүңүр.

**Бойдус камгалаар ниитилелдиң активчилери!** Эге организацияларны улам быжыглап, бойдус камгалаар ажылга оларның ролүн идепкейжидиңер, бойдус камгаалаар талазы-биле хоойлу-дүрүмнериниң күүселдезин хынаар хөй-ниити инспекцияларының массалыг, идепкейлиг чоруун чедин алынар! Төтчеглеп, оорлаар чоруктан бойдус байлактарын камгалаңар, долгандыр турар бойдус чүүлдерни камгалаар талазы-биле Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың шиитпирлерин калбаа-биле пропагандаланар.

**Республиканың ажылчы чоннары!** Бойдус камгалаарының Күш-ажылчы Кызыл Тук орденниг Бүгү-россия ниитилелиниң кежигүнүнге киириңер! Бойдусту камгалаары дээш Бүгү-россияның социалистиг чарыжынга, бистиң хоорайларывысты болгаш суурларывысты чаагайжыдарының субботниктеринге болгаш воскресниктеринге идепкейлиг киржиңер!

Чер дугайында, арыг хемнер болгаш агаар дугайында, үүштер болгаш дириг амытаннар дугайында саңыш салыры — бистиң шуптувустуң хөрөөвис болурун утпаңар!

Шуптувус бойдус камгалалынга киржиилиңер!

## БАЙКАЛДЫҢ «ДУҢМАЗЫ»

Бистиң республиканың дезискээринде бойдустуң чайгаар тургустунган ааскараш хөлдер, хемнери эвээш эвес. Оларның бирээзинге Бай-Тайга районнуң дезискээринде Кара-Хөл хамааржыр. Ол чүгле балык-байлак-биле байлак эвес, харын Байкалга дыка дөмей: терең суглуг, шөйбейип чоруткаш, даг-даштыг эриктерде ыстырып алган чыдар. Оны Байкалдың «дуңмазы» деп адаар болза, дыка шын болур ийик.

**С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.**

**Шылгараңгай совет эртемден Н. Н. Боголюбов математика, механика болгаш теоретиктиг физика талазы-биле улуг эртем ажылдарының автору бооп турар. Оны делегейниң бүгү эртемденнери амгы үениң эртемининиң элээн хөй эң чаа угланыышкыннарының тургузунчуларының бирээзи кылдыр санап турар.**

**Н. Н. Боголюбов — физин-теоретиктерниң болгаш математиктерниң өзүп турар улуг школазының үндезилекчизи. Оон дыка хөй өөреникчилери боттары безин улуг эртемденнер апаргаш, чүгле Совет Эвилелинде эвес, элээн каш социалистиг чурттарда эртем коллективтерин удуртуп турарлар.**

**Академик Н. Н. Боголюбов дыка хөй чылдарның дургузунда чурттар аразының физика төву — ядро шинчилээриниң Дубнода каттышкан институтту удуртуп келген. Ол даштыкы академияларның хүндүлүг кежигүнүнге болгаш дыка хөй университеттериниң хүндүлүг доктору кылдыр соңгуткан.**

**Н. Н. Боголюбов — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты, Ленинчи шаңналдың лауреады.**

**Чоокта чаа академик Н. Н. Боголюбовту Ленин ордени болгаш ийиги «Кадыыр болгаш Маска» алдын медаль-биле шаңнаан.**

**ЧУРУКТА: ЯШКИ-ниң директору Н. Н. Боголюбов (ортузунда) бодунуң өөреникчилери ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи академик А. А. Логунов (солагай талазында) болгаш ССРЭ-ниң ЭА-зының Физика институтунуң директору, Грузин ССР-ниң ЭА-зының корреспондент-кежигүнү А. Н. Тавхелидзе-биле чугаалажып чорлар.**

**Ю. ТУМАНОВТУҢ фотозу.**
**СЭТА-ның фотохрониказы.**

Эргим номчукчулар!

«Ш Ы Н»

солунну чагыдып алыңар.

Чылда чагыдылганың өртээ 6 рубль.

## ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

**Балгазынның № 2 көдээ өртүмак профтехучилищези 1979—80 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алыр.**

Үш чыл хуусаалыг өөредилгеге 15 хардан өрү назылыг 8 класс дооскан оолдарны болгаш кыстарны дараазында мергежилдерге хүлээп алыр: септекчи-слесарьның болгаш автомобиль чоллачызының ажылын күүседип билир калбак профильдиг тракторист-машинизи.

Чаңгыс чыл хуусаалыг өөредилгеге 16 хардан өрү назылыг оолдарны болгаш кыстарны дараазында мергежилдерге хүлээп алыр: III класстың тракторист-машинизи.

Электромонтёр квалификациялыг мал фермаларының механизатору. 8 класс доосканнарны хүлээп алыр.

Өөреникчилерни аъш-чем-биле, идик-хеп-биле болгаш ниитиниң чурттапга бажыңы-биле хангырар, стипендиялыг.

Үш чыл хуусаалыг салбырны доосканнарга профессиязының дугайында документ-биле калы өртүмак эртемниң аттестадын база тыныыр.

Училищеге өөренирин күзээннер директорга киирген белдирилишкининге дараазында документилерни кожар: эртеминиң дугайында херечилелди болгаш аттестатты (боду эккээр), төрүттүнгениниң дугайында херечилелди алы үндүр бижиткен паспортту, чурттап турар черинден шынылга, № 286 майык ёзугаар эмчи шынылгазы болгаш 3×4 см хемчээлдиг үш фото-чурук, совхозтуң алы будуруулгениң өөредири-биле чоруткан бижии.

Училищеге киреринин шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Өөредилге сентябрь 1-де эгелээн.

Айтырыгларны дараазында аъресче чорудар: Таңды район. Балгазын суур. КПТУ-2. Телефоннары 1-48, 2-42, 2-44.

**1979 чылда Тыва АССР-ниң барык 200 муң хамаатыларының страхование керээлериниң хуусаазы тенер.**

Силерниң шалыпкын санажып алырыңарга эптиг болзун дээш, Силерниң күзээнинерни ёзугаар страхование түнүн ажаалга кассазында салган шыгжамырыңарже шилчиилі база болурун Күрстрах чери сагындырып тур. Бир эвес ажаалга кассазында салган акшаңар чок болур болза, Силерниң адыңарга хууда санны ажыдып база болур.

Ол сорулга-биле силерниң девискээрде Күрстрах агентизинге азы Күрстрахтың инспекциязынга баш уйур барып, айтырыгны тургузуп болур.

Силерниң кадык чаагай болуруңарны болгаш моон-даа соңгаар Күрстрахтың ачы-дузазын көруп, чаа хуусаага керээни чарып алырыңарны күзеп тур бис.

**КҮРСТРАХТЫҢ ТЫВА АССР-ДЕ ЭРГЕЛЕЛИ.**

*Телевидение*

СЕНТЯБРЬ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа. 10.40—Эртенги гимнастика. 11.05 — Уругларның делегей чылынга. «Планетаның уруглары чыгыы келгенде». 11.55—Д. Валеев—«Чугаалар». Москваның М. Н. Ермолова аттыг театрының фильм-шиназ. 13.25— В. Золотухин. № 2-симфония. 13.45—Медээлер. 13.50—16.00 — Чапсар. 16.00—Медээлер. 16.20—«Документалдыг фильмнер программазы: «Тирасполь марказы», «Ийиги бедик», «Бистиң бажыңывыс», «Мурнакчының соонда кымыл». 17.30—«Бистиң садывыс». 18.00—«Сээн ленинчи библиотекаң». «Аныяктар эвилелдериниң сорулгалары».

КЫЗЫЛДАН

18.45—«Сылды с ч ы г а ш», Уруглларга программа. 19.15—Телемедээлер. 19.25 — «Ажыктыг чорук болгаш пынар дээш». Дамчыдылга. 19.55 — Телемедээлер. 20.10— Чаллалдар.

МОСКВАДАН

20.15—Бүгүн делегейде. 20.30—«Ажыл-агый чорударының механизмин сайыраңгайжыттышаан». Академик Т. С. Хачатуровтуң чугаазы. 20.45—«Ырак болгаш чоок ыр». Дамчыдылганы РСФСР-ниң улустуң артизи композитор В. Левашов чорудар. 21.35—«Кыдаттың дайын кыпсыкчылары». Пекиниң бүгүнгү политиказының дугайында документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.30—«Ye». Информастыг программа. 23.05—«Фестивальдар, конкурстар, концерттер...» Дамчыдылганы музыка тайылбырлакчызы О. Доброхотова чорудар. 23.55—«Бүгүн делегейде. 00.10—00.30—«Кара-каттың чечектери». Документалдыг телефильм.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.45—Воронежтиң опера болгаш балет театрының аныяк артистериниң концерти. Воронежтен дамчыдылга. 19.15—«Харыылаңар, горнистер!». 19.45 — Москва чоогунуң меридианы».

КЫЗЫЛДАН

20.15—21.35 — «Тиилеттирбээн хоругдаттырган кижи». Телешин.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

*КИНО*

СЕНТЯБРЬ 4-ТЕ

**«НАЙЫРАЛ»:** «Өскенниң бачыдын агартканы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.50, 20.40 шактарда.

**«КАА-ХЕМ»:** «Любаша» 15.00, 18.40, «Кыстың даңгыраа» 16.50, 20.30 шактарда.

**«ПИОНЕР»:** «Мугулай III Наполеон» 9.30, 11.00, 12.30, «Полковник Зорининиң догаштырыы» 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

**«ВОСТОК»:** «Күзээшкиннер үези» 15.00, «Чугула эвес» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

**«ЧАҢГЫ»:** «Чаа бажында ийи кижи» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

**В. Пивоваровтуң «АЗЫРАЛ СЫЫННАР» деп фотоэтюду.**

Редакцияның адреси:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчуу, бажыр № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторвуң 2-24-63. редакторвуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-33. секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54. көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-22-64, чаагай киллизиниң 2-41-27. информация киллизиниң 2-20-60. корректорларның 2-27-41. бухгалтерия ның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16305. Чагыг № 2160.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үнүнер чер, поолиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуу, бажыр № 6).

ТС-04250.